

Fórizs Sándor[✦]

A magyar határőrség fegyverhasználata 1945–1958 között

DOI 10.17047/HADTUD.2022.32.1.93

A publikáció a magyar határőrség fegyverhasználatának néhány elvi kérdését, valamint az 1945–1958-es évek konkrét fegyverhasználati szabályozását dolgozza fel a hatályos jogszabályok, rendeletek, miniszteri parancsok és szolgálati szabályzatok alapján. A szerző, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára dokumentumainak felhasználásával, bemutatja a rendelkezések néhány esetben történt tényleges megvalósulását. Az Olvasó megismerheti a fegyverhasználati előírások módosulásának összefüggéseit, egybevetve azokat a határőrség mindenkori helyzetével, a háttérben meghúzódó politikai változásokkal.

KULCSSZAVAK: fegyverhasználat, határőrség, határőr járőr, köteles fegyverhasználat

Regulations for the Hungarian Border Guard on the use of weapons between 1945 and 1958

The publication discusses some of the theoretical issues related to the use of weapons within the Hungarian Border Guard and the specific regulations on the use of weapons in the years 1945–1958 on the basis of regulations, decrees, ministerial orders and service regulations. Based on documents from the Archives of the National Archives of Hungary, the author describes the actual implementation of some of these provisions in particular cases. He also examines the correlation among the changes in the regulations on the use of weapons in different periods of time, the current situation of the border guard organisation and the political changes in the background.

KEYWORDS: use of weapons, border guard, border patrol, compulsory use of weapons

Bevezetés

Publikációmban a magyar határőrség fegyverhasználatának szabályozását és néhány tipikus esetét kívánom ismertetni az 1945–1958-as évek közötti időszakra vonatkozóan. A vizsgált periódus kiválasztását a szervezet változatos története indokolja,

✦ Nemzeti Közszolgálati Egyetem – National University of Public Service,
e-mail: forizs.sandor@uni-nke.hu; <https://orcid.org/0000-0001-6019-3295>

a Honvéd Határőrséget 1945-ben alapították és 1950. január elsejével már beolvadt az Államvédelmi Hatóságba „*Államvédelmi Hatóság Határőrség*” megnevezéssel, majd BM Határőrség lett belőle. A lőfegyverhasználat kérdéskörének napjainkig terjedő, részletes feldolgozása meghaladja egy írás kereteit. Megítélésem szerint az 1958-as év végét vízválasztóként lehet értelmezni, amennyiben ekkor stabilizálódott a szervezet az 1956-os eseményeket követően. A határőrség fegyverhasználatára vonatkozó kutatást több részre lehet bontani követve az akkori alárendeltségi, valamint politikai viszonyokat, és szakaszonként publikálni. Az említett 13 év alatt számos változás következett be a határőrség feladatrendszerében, belpolitikai helyzetében, a szomszédos államokhoz, főleg Jugoszláviához és Ausztriához fűződő kapcsolatában, s mindezek, mint látni fogjuk, hatottak a fegyverhasználat előírásaira, több esetben jelentősen módosítva azt. A Kelet-Nyugat akkori szembenállásának hatását lásd Deák József publikációjában.¹ A keletkezett határőrségi okmányokon, fegyverhasználatról, kivizsgálásokról szóló jelentéseken keresztül is igyekszem bemutatni a tényleges, gyakorlati megvalósulást. Ezeket az információkat a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Lángliliom utcai, részben fennmaradt határőrségi dokumentumai tartalmazzák.² A levéltári anyagok mellett felhasználtam a megjelent jogszabályokat, parancsokat, kiadott szabályzatokat. Nem kívánom érinteni más fegyveres szervezetek esetleg eltérő, ilyen irányú jogosultságát, illetve az ezzel kapcsolatos irodalmat. A csendőrség és rendőrség fegyverhasználatára kérdéseivel foglalkozik Kálmán Zsolt.³ Az időben korábbi fegyverhasználati szabályozásokat publikálta Sallai János.⁴

Általában a fegyverhasználatról

A fegyverhasználat egy rendvédelmi, rendészeti fegyveres szervezet, vagy a katonaság legmagasabb szintű jogosultsága. Az e jogosultságból fakadó tevékenység, adott esetben, tartalmazhatja, illetve eredményezheti egy ember életének kioltását. Ez nem más, mint a legitim, állami erőszak alkalmazásának megnyilvánulása és átadása a szolgálatot ellátó, erre felhatalmazott személy részére. Ily módon a fegyverhasználat szabályozása vitathatatlanul, a legfontosabb működési előírások közé tartozik.

A szakirodalom fogalmazása szerint: „*fegyverhasználat: jogi és a rendvédelemhez tartozó fogalom. A fegyverrel intézkedőt a fegyverhasználatról szóló jogszabályok és őrutasítások során fegyverhasználati jog illeti meg. Az intézkedő a fegyverét csak végső esetben használhatja, ha ez feladatának teljesítéséhez elkerülhetetlenül szükséges. A rendvédelemhez tartozó*

1 Deák József: *The Psychological Struggle between East and West as Reflected in the Interior Review up to the European Safety and Cooperation Conference (1953–1975). Prague Papers on the History of International Relations.* ISSN: 2336-7105, Charles University. Vol 11. Issue 1. Prague, 2015. 102–113.

2 A levéltárban a határőrségi dokumentumok kutatási száma MNL-OL-XIX-B-10.

3 Kálmán Zsolt: *A fegyverhasználat szabályozása régen és ma.*
DOI: 10.31628/RTH.XIX.2010.33-34N.123-129P, <https://core.ac.uk/download/pdf/364708912.pdf>
(Letöltés ideje: 2022. 02. 03.)

4 Sallai János: *Fegyverhasználat a rendészetben az első világháború kitérése időszakában. Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 9: 2 pp. 7–32., A határszéli csendőrség fegyverhasználatára. Rendvédelem Történelmi Füzetek 7: 8 88–90., Fegyverhasználat. Pénzügyőrök Lapja 128: május. 35–35.*

szervezetek tagja fegyvert saját elhatározásból vagy parancsra használhat. A fegyveres erők egységei fegyvert csak parancsra használhatnak. Nem minősül fegyverhasználatnak a nem szándékosan bekövetkezett, a figyelmeztető, az állatra, tárgyra irányuló lövés (kényszerintézkedés)”⁵. Az 1995. évi *Hadtudományi lexikon*, véleményem szerint, helyesen alkalmazza „a fegyveres erők” kifejezést, a honvédség fegyverhasználatát is idekapcsolva. Az elmúlt öt évben a terrorcselekmények és a menekülthullámok elleni fellépésnél hazánkban, valamint külföldön is ismétlődően és egyre gyakrabban került sor a katonaság belbiztonsági alkalmazására, ez pedig felveti a kivezényelt személyek, illetve erők civilekkel szemben alkalmazott fegyverhasználatára jogi kereteinek és módjának kérdését. A *Hadtudományi lexikon* új kötetének⁶ 2019. évi kiadásában nem szerepel a „fegyverhasználat” fogalom.

Másik lexikonunk meghatározása: „Fegyverhasználat a rendőrnek a rendőrségi törvényben foglalt feltételek szerint rendszeresített lőfegyver-alkalmazása.”⁷ Rövid és tömör meghatározás, több buktatóval. Véleményem szerint e fogalmazás indokolatlanul szűkíti le a fegyverhasználatot a rendőr személyére. Említettük már a katonát, de beszélhetünk a büntetés-végrehajtás, vagy más rendészeti szerv tagjáról, de szó lehet egy fegyveres magánbiztonsági szervezet alkalmazottja, vagy a fegyvertartási engedéllyel rendelkező állampolgár önvédelmi célú ténykedéséről.

A határőrségnél egyébként, a publikáció által vizsgált időszakban, illetve jóval később is több esetben előfordult a rendszeresített lőfegyver (puska, karabély) szuronyának önvédelem céljából történő, halálos kimenetelű alkalmazása, illetve ezáltal bekövetkezett baleset, ami mutatja, hogy nem csak lövés leadása volt lehetséges. A fegyverhasználatot természetesen nemzetbiztonsági megfontolások is befolyásolják és ezzel foglalkozik publikációjában Deák József.⁸ Magát a fegyverhasználatot a kényszerítő eszközök alkalmazásával szoros összefüggésben szükséges vizsgálni és ezt a feladatot Hautzinger Zoltán végzi el publikációjában.⁹

A jóval későbbi 1975-ös kiadású szabályzat ebben a kérdésben az alábbiak szerint fogalmaz: „Fegyveren a határőrség számára rendszeresített lőfegyvert kell érteni.” „A fegyverhasználat a fegyvernek személy elleni alkalmazását jelenti, amely lehet: döfés, ütés, szúrás, vagy személyre leadott lövés.”¹⁰ Két évvel később a sorállomány számára kiadott szabályzat némileg másképpen ír: „Fegyveren a határőrség számára rendszeresített lő- és robbanó fegyvert kell érteni. A fegyverhasználat a fegyvernek személy elleni alkalmazását jelenti, amely lehet: döfés, ütés, szúrás vagy célzott lövés (különleges esetben kézigránát dobás).”¹¹

5 *Hadtudományi lexikon A-L*, Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest 1995. 326.

6 *Hadtudományi lexikon*. Új kötet. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019.

7 *Rendészettudományi szaklexikon*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 182.

8 Deák József: A rendészettudomány kialakulása és gondozásának nemzetbiztonsági, határőrizeti példái a Belügyi Szemlében a rendszerváltásig.

<https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/nbsz/article/view/1883/1172> (Letöltve: 2021. 12. 02.)

9 Hautzinger Zoltán: A rendészeti kényszerítő eszközök alkalmazásának alapelvei.

Pécsi Határőr Tudományos Közlemények I. Kötet 2002. 69.

10 *Hör/2 Határőrizeti Szabályzat*. Határőrőrs, tartalékőrs részére. 1975. 60. pont.

11 *Hör/4 Határőrizeti Szabályzat* a határőrség sorállománya részére. 1977. Belügyminisztérium Határőrség Országos Parancsnokság kiadása. 164. pont.

A fegyverhasználatot befolyásoló néhány tényező

A határőrség, de más rendészeti szervek fegyverhasználatát is alapvetően az állam politikai vezetésének törekvései határozzák meg. Különösen tetten érhető ez Magyarország és Jugoszlávia, kisebb mértékben Magyarország és Ausztria 1945–1957 közötti viszonyában. A szinte háborús szintig növelt feszültség több katona magyar területen történő lelövéséhez vezetett, és nem tudjuk, hány jugoszláv áldozata volt a konfrontációnak. Az országos parancsnok személye, hozzáállása fontos tényezőnek bizonyult a felsőbb elvárások továbbításában, mérséklő, vagy a feszültséget növelő hatással. A határőrségnek 1946-ban volt először országos vezetője a szerencsétlen sorsú, akkor ezredesi rangban szolgáló Pálffy György személyében, a frissen létrehozott országos parancsnokság élén. 1957-ig 12 év alatt hét parancsnok váltotta egymást, szó sem lehetett hosszabb, stabil irányításról. Az országos vezetők közül Kajli József és Piros László, a későbbi belügyminiszter kifejezetten erőltette a fegyverhasználatot. A határőrség talán legnagyobb akciója idején, a „Bán-csoport” üldözésekor utasításában a jugoszlávokkal kapcsolatban az alábbi kitétel található: „Az utóbbi napokban előfordult, hogy átvágták a műszaki zárat, aknákat szedtek fel, bejöttek a nyomsávra, sőt még annál is beljebb, rálöttek, gránátot dobtak a járőreinkre és egyetlen esetben sem fordult elő, hogy a titóista banditákat, provokátorokat határőreink elfogták vagy megsemmisítették volna. Ez szégyen egész határőrségünkre.”¹² Lényegében tehát maga a parancsnok szította a feszültséget.

Egyes, rövidebb időszakoknak is voltak sajátosságai, 1945–1948 között a rendkívül rossz közbiztonsági helyzet, rablások és fegyveres személyek, bandák működése. 1946–1948 között a határőrség vasútbiztosító alakulatot, zászlóaljat működtetett a háborús jóvátételt szállító vonatok és a rakodó pályaudvarok fegyveres biztosítására, az elharapózott fosztogatások megakadályozására. 1949–1952 között a határőrizeti rendszer megerősödéséig gyakori volt a fegyveresen biztosított embercsempészás, amelyek során az elkövetők a határ túloldaláról vagy magyar területről lőfegyverekkel akadályozták a járőrök tevékenységét, és átjárót nyitottak az addigra kiépített műszaki záron. 1949–1957 között váltakozó intenzitással fordult elő a határőr katonák külföldre szökése. A járőröktől elvárták, hogy ezek során a kiszökőkkel szemben fegyvert használjanak, annak elmulasztását katonai bíróság elé állítással torolták meg, több haláleset is történt. 1949–1954 között a jugoszlávokkal úgynevezett „ügynökháború” folyt, mindkét fél részéről több száz ügynök átküldésével, a határsértések fegyveres biztosításával, az államhatáron történt átlövésekkel. A fegyverhasználat szabályozását, illetve tényleges előfordulását jelentősen befolyásolta a műszaki zár és aknamező kiépítése 1948–1956 között a jugoszláv és az osztrák államhatáron, amelyet 1956 őszére felszedtek, majd 1957-ben már csak az osztrák államhatáron telepítettek újra. Gyakori volt a létesítmény megrongálása a túloldalról, vagy úgy, hogy kővel megdobálták az aknákat, vagy ténylegesen átjöttek magyar területre, átvágták a drótokat, felszedtek aknákat. Mindezt a járőrök figyelmeztető, vagy célzott

12 MNL OL HOP XIX-B-10 1952. év 13. sz. doboz IV/1,3,4,5. tárgykör 5. folyószám. „ÁVH. Határőrség Parancsnokának utasítása az 1-5. határőrkerület parancsnokai és politikai osztályvezetői részére” 1952. szeptember 21.

lövésekkel akadályozták meg. Határrendszértések esetén, például amikor úgynevezett átfényképezés történt, azaz a határ másik oldaláról, vagy magyar területre lépve fényképezték a katonákat és a műszaki létesítményeket, az elriasztásra gyakran alkalmaztak figyelmeztető lövést. Végül ne feledkezzünk meg arról, hogy az 1956–57-es események is erre az időszakra esnek, a határőrizet összeomlásával majd azt követő újjászervezésével, a kapcsolódó fegyverhasználatokkal.

A határőrségi fegyverhasználat szabályozásának további kérdésekre is választ kellett (esetenként kellett volna) adnia, mint:

- kivel szemben jogosult (vagy köteles) a járőr fegyvert használni, aki tiltott határátlépést követett el, vagy erre kísérletet tesz, vagy ezzel alaposan gyanúsítható;
- az önvédelem és mások élete védelmének a kérdése;
- a kifelé és a befelé történő határsértés esetén jelentkező esetleges különbségek;
- eltérő szabályozási lehetőség az egyes szomszédos országok irányában;
- gépjárművekkel, légi eszközökkel szembeni fegyverhasználat;
- állatokkal szemben történő fegyverhasználat;
- az államhatáron történő átlövés lehetőségei;
- az őrizetből megszökött személlyel szemben;
- milyen fegyverről van szó;
- mi a figyelmeztető lövés szerepe, leadásának lehetősége;
- milyen legyen a fegyverhasználatra vonatkozó szóbeli figyelmeztetés;
- az előző két pontot milyen esetekben lehet mellőzni;
- mit kell tennie a szolgálaton kívüli személynek, amennyiben intézkedési helyzetbe kerül;
- melyek a fegyverhasználatot követő tennivalók;
- kivel szemben nem lehetséges semmiképpen sem a fegyverhasználat (pl. gyermekek, terhes nők, idősek stb.);
- milyen módon történik a fegyverhasználat kihirdetése, nyilvános vagy titkos jogszabályban, belügyminiszteri utasításban, országos parancsnoki parancsban, határőrizeti szabályzatban, esetleg csak a katonák oktatásakor, a tisztek által vezetett foglalkozások útján;
- a bekövetkezett fegyverhasználat kivizsgálásának kérdésköre.

A felsorolásból láthatjuk, egy igen bonyolult problémakörrel van szó. Amennyiben mindezek a kérdések nem szerepeltek a fegyverhasználati pontok között, már csak terjedelmi okok miatt is, lehetőség nyílt magyarázó, értelmező útmutatások hozzáfűzésére a szöveghez.

Napjainkban ezeknek a kérdéseknek a többsége fel sem merül, de a publikáció által vizsgált időszakban azok néha nagy jelentőséggel bírtak. 1950–1958 között a járőrök lelőhették a Nyugatról magyar területre felbocsátott, röplapokat szállító légballoonokat. Az Országos Légvédelmi Parancsnokság (OLP) ebből a célból az osztrák államhatár mellé géppuskával ellátott légvédelmi őrsokeket telepített. A jugoszlávok rendszeresen uszítottak kutyákat a járőrökre, a jelentések hemzsegnek ezek lelövésétől. A váratlan politikai döntések nem egyszer hozták nehezen feldolgozható helyzetbe a határőrségi végrehajtó szolgálatot. Gondoljunk 1989–1990-re, amikor a határőrségnél megtiltották a megállásra vonatkozó jelzés ellenére tovább haladó

járműekkel szemben történő fegyverhasználatot! Semmilyen eszköz sem maradt arra, hogy megakadályozzák a nagy értékű, Nyugatról lopott gépkocsik kivételét a zöldhatáron át Jugoszláviába.

Néhány egyéb kérdés, amely nem a fegyverhasználat része, de szorosan kapcsolódik a kérdéskörhöz. Egyik a fegyverhasználat kivizsgálása. Rendkívül fontos, visszatartó ereje van a jogtalan esetekkel szemben, amennyiben azokat a szükséges jogi lépések is követik. Ugyanakkor azt is érdemes megvizsgálni, hogy egy adott esetben miért nem került sor fegyverhasználatra, illetve azt miért nem vizsgálták ki, vagy miért nem tettek feljelentést az ügyészségen. A vizsgált időszakban legtöbbször a határőrségre bízta a szervezetében bekövetkezett események kivizsgálását, és ez széles lehetőséget nyújtott a célzatos torzításokra, az esetleges „*mi kutyanék kölyke*” megközelítés alkalmazására. A katonai ügyészségeket általában kizárták az eljárásból, vagy az ÁVH, illetve a határőrség saját ügyészi csoportját vonták be, amelyek, nyilvánvalóan, elfogultak voltak. Esetleges civil kontrollról nincs szó, egyedül az 1944-es szabályozás említi meg a „*vegyes*” kivizsgálás lehetőségét.

A másik két terület az ötvenes évekből a fegyveres balesetek, (véletlenlövés) valamint a fegyverrel elkövetett öngyilkosságok kérdése. A határőrizeti szolgálat jellege, két fős járőrök ténykedése, viszonylag nagyobb távolságra az őrstől, mindenféle ellenőrzést megnehezített. A haláleseteknél többször is felmerült a szándékos gyilkosságra utaló gyanú. Ezekben az esetekben a szülők, akik elveszítették katonai fiukat, gyakran évekig nem nyugodtak bele a hivatalos magyarázatba és minden követ megmozgattak egy ismételt vizsgálat érdekében. Mindezek miatt szükséges a körültekintő, precízen dokumentált, bizottság által végrehajtott, meggyőző állásfoglalás.

A fegyverhasználat szabályozása 1944-ben

A honvédséget a határszolgálat során megillető fegyverhasználatot a honvédelmi miniszter 1944 júliusában ismételten szabályozta.¹³

Az 1944-es honvédség határszolgálatot ellátó tagjai, az akkori jogszabály szóhasználata szerint „*a m. kir. honvédség határőrizeti közegei*” fegyverhasználatát azért kapcsolódik a háborút követő időszakhoz, mert egy darabig a fegyverhasználatot szabályozó körrendelet továbbra is érvénybe maradt az új, demokratikus Honvéd Határőrség szolgálatellátása során. Ezt a folyamatos érvényességet megkönnyítette, hogy a határőrség 1944-ben, majd 1945-ben már az új rendszerben, egyaránt a honvédség kötelékébe, a honvédelmi miniszter alárendeltségébe tartozott, illetve az 1944-es szabályozás szövege nem tartalmazott nyílt, diszkriminatív meghatározásokat, előírásokat. Ettől függetlenül azt szem előtt kell tartanunk, hogy az 1944-es határőrség egy fasiszta rendszer szolgálatában álló honvédség része volt. Így már annak legegyszerűbb ténykedése, járőrözése, pusztán intézkedése magában hordozta egy embertelen tevékenység lehetőségét. Utalok arra a fegyverhasználati pontra, amely lehetővé tette a felszólítást követően menekülő személlyel szembeni

13 A 2.550/1944. M. E. számú miniszteri rendelet. *Budapesti Közlöny* 1944. évi július hó 15.-i 158. szám. „A m. kir. honvédség határőrizeti közegeinek fegyverhasználati jogáról és a rendkívüli fegyverhasználati jog hatálybalépéséről.”

fegyverhasználatot. Amennyiben egy bujkáló zsidó, a szövetséges hatalmak fogságból szökött katonája, egy jugoszláv ellenálló, magyar katonaszökevény, bármely, a fasiszta hatóságok elől menekülő személy megadta magát, engedelmeskedett a felszólításnak, az élete máris veszélybe került, későbbi korrekt elbánásra nem számíthatott. Egyetlen megoldás a menekülés lehetett. Így válhatott egy egyszerű határőr járőr egy embertelen, háborús bűnös rendszer tudatlan kiszolgálójává.

A 47.046/el. 13.-1944. számú körrendelet¹⁴

A körrendelet alapja a 2.550/1944. M. E. számú miniszteri rendelet, amelyet két körrendelet pontosít. A határszolgálat fegyverhasználati előírásainak hatályba léptetését tartalmazó miniszteri rendeletet aláírta „Vitéz Sztójay Döme s. k. m. kir. miniszterelnök.”¹⁵ A körrendelet egylapos jogszabály 5 paragrafusba foglalva, megismétli a 2.550/1944. M. E. számú miniszteri rendelet szövegét. Magukat a fegyverhasználati módokat az első paragrafus tartalmazza. Alapvetően a szokványos jogosultságokat olvashatjuk, nyolc alpontba foglalva. Két fogalmazási módja: az első pont szerint a határőr jogosult fegyvert használni az őt ért támadás esetén, a további pontok szerint köteles fegyvert használni. A „köteles” kifejezés a további években is gyakran felbukkan a fegyverhasználatok kivizsgálásáról készített okmányokban. A fegyverhasználat „köteles” volt, fogalmaznak a dokumentumok, ezt váltja majd fel a „jogos”, vagy „jogszerű” meghatározás. Érdekesség még az itt szereplő köteles fegyverhasználat, amennyiben az elkövető „másnak vagyont közvetlenül, jogtalanul és súlyosan veszélyezteti”¹⁶. Vagyonvédelemmel kapcsolatos meghatározást a későbbi években nem találunk.

A 8. pont szövege „háború vagy egyéb rendkívüli viszonyok idején bárki ellen, ha felszólításra nem áll meg, hanem szökésszerűen menekül”¹⁷. Mint tudjuk, hazánk ekkor háborúban állt.

A későbbi fegyverhasználati szabályozások csak részben említik a túloldali területre történő átlövés tilalmát. Itt, a 8. pontban találhatunk egy érdekes szabályozási megoldást ezzel kapcsolatban. „Az 1. pont esetét kivéve nincs helye fegyverhasználatnak olyan személyek vagy járművek ellen, amelyek üldözés közben már túljutottak az ország határán.”¹⁸ Vagyis az első pontnak megfelelően túloldalról kiinduló támadás esetén jogosult a határőr fegyvert használni. Ez a jogosultság még az 1977-es szabályozásban is megmarad.

A 3. paragrafus hatálytalanítja a korábbi fegyverhasználati előírásokat. Ezek akkor keletkeztek, amikor még a vámőrség feladata volt az államhatár őrizete és a szabályozás kimondottan korrekt, polgári jellegű volt, 1944. júniusáig hatályos.¹⁹

14 A 47.046/el. 13.-1944. számú körrendelet. „A m. kir. honvédség határőrizeti közegeinek fegyverhasználati jogáról és a rendkívüli fegyverhasználati jog hatálybalépéséről kibocsátott 2.550/1944. M. E. számú miniszteri rendelet közzététele.” *Honvédségi Közlöny* 30. szám. 1944. július 20.

15 Uo.

16 Uo.

17 Uo.

18 Uo.

19 A vámjog szabályozásáról szóló 1924. évi XIX törvénycikk 21. paragrafusa. A m. kir. pénzügyminiszter 4.444/P.M.-1924.XIX, számú körrendeletének a vámőrség fegyverhasználatára vonatkozó része. A „Határszolgálati utasítás a m. kir. vámőrség számára” című szolgálati könyv I. Részének a vámőrség fegyverhasználatáról szóló 78–132. pontjai.

A 4. paragrafus már egyértelműen tükrözi az okmány háborús időszak keletkezését és megmagyarázza, miért kellett eltérni a korábbi vámóri jellegtől, „az 1. § első bekezdésének 8. pontjában megállapított rendkívüli fegyverhasználati jogot e rendelet hatályba lépésének napjával kezdődően az ország egész területén alkalmazni kell.”²⁰ Tehát a határőrség fegyverhasználatának nincs területi korlátozása, nincs határsáv, határövezet stb., és bárkivel szemben „köteles”, aki felszólításra nem áll meg. Ennek a pontnak már nyilvánvalóan semmi köze sincs az államhatár őrizetéhez, és valóban rendkívüli fegyverhasználati jogról van szó.

A 47.047/eln. 13.-1944. számú körrendelet²¹

A honvédelmi miniszter által 1944. július 12-ei dátummal kiadott körrendelet augusztus 1-én lépett hatályba, és hat paragrafusban, öt oldalon át tárgyalja a fegyverhasználat végrehajtási kérdéseit. Nem sorolja fel, nem ismétli meg tételesen az előző körrendelet pontjait. Egy magyarázó szöveg, az alkalmazott fogalmak tisztázása, értelmezése. Szétválasztja a honvédség általános (pl. őrszolgálat), és a határszolgálat speciális fegyverhasználatát.

Megemlíthető sajátosságok:

- intézkedési kötelesség terheli a szolgálaton kívüli határőrt is, lőfegyver nélküli karddal és oldalfegyverrel (szuronnyal);
- a fegyverhasználat esetében kézigránát és golyószóró alkalmazása is lehetséges „végső esetben”;
- a lőfegyver ütésre is alkalmazható, „ha a rendeltetésszerű alkalmazás nem lehetséges, (pl. dulakodás közben.)”²²;
- a fegyverhasználat mellőzése miatt abban az esetben lehet eljárást indítani a határőrrel szemben, „ha támadójával szemben gyáván viselkedett, vagy lefegyverezték.”²³;
- rendkívül érdekesnek találom, hogy „A határőrizeti közeg saját magánérdekeinek (pl. személyének vagy vagyonának) védelmére szolgálaton kívül is jogosult: ilyen esetben, mint a büntető törvényekben megengedett jogos védelem (Btk. 79. §) kerül elbírálásra.”²⁴

A 3. paragrafus „Eljárás a fegyverhasználat után” címmel tárgyalja a tennivalókat:

- minden fegyverhasználatot, az eredménytelent is jelenteni szükséges;
- a helyszínt biztosítani, az eseményt kivizsgálni;
- írásos jelentést kell készíteni;
- a honvéd ügyész „előzetes megállapításban” értékeli a történeteket, rövid írásbeli véleményt szerkeszt a fegyverhasználat jogosságáról;

20 A 47.046/eln. 13.-1944. számú körrendelet.

21 A 47.047/eln. 13.-1944. számú körrendelet. „A m. kir. honvédség határőrizeti közegeinek fegyverhasználati jogáról és a kivételes fegyverhasználati jog hatálybalépéséről szóló 2.550/1944. M. E. sz. rendelet végrehajtása.” *Honvédségi Közlöny* 30. szám. 1944. július 20.

22 Uo. 1. § 4. pont.

23 Uo. 1. § 6. pont.

24 Uo. 2. § 19. pont.

- csekély jelentőségű (?) fegyverhasználatnál közigazgatási kivizsgálásra kerül sor, az ügyészt nem vonják be;
- az illetékes parancsnok a bűnvádi feljelentést mellőzheti, amennyiben a fegyverhasználatot jogosnak ítéli;
- a honvédelmi miniszter egyedi esetekben vegyes, honvédségi és polgári bizottsággal is kivizsgálathatja a történeteket, ilyenkor a bizottság elnöke honvédtiszt;
- magyar és szomszédos „idegen” állam között vegyes bizottság hajthat végre kivizsgálást.

*Ideiglenes utasítás a határszolgálat ellátására*²⁵

1945-ben a határőrség úgynevezett határportyázó századok szervezetére épült, amelyek a honvédség kerületi parancsnokságai alárendeltségébe tartoztak. Csak a következő évben állították fel a határőrség (fő)parancsnokságát és ezzel egységesítették és központi irányítás alá helyezték a szervezetet. A rendkívül nehéz gazdasági és veszélyes bűnügyi helyzet miatt közvetlenül a háború vége előtt és azt követően indokolt volt a határőrség gyors megszervezése és ez már 1945 márciusában megkezdődött. Ennek eredményeként születhetett meg az „*Ideiglenes utasítás a határszolgálat ellátására*” című dokumentum. Az okmányt a határportyázó századok részére egy kísérő levéllel együtt küldték ki 1945. június 29-i dátummal, és ennek 1. számú melléklete az utasítás. A jelek szerint még nem dőlt el, hogy az 1944-es fegyverhasználati miniszteri szabályozást, a korábban említett két körrendelettel, továbbra is érvényesnek tekinti, hatályban tartja a háború utáni kormány. Az ideiglenes utasítás fegyverhasználati szabályozásának hat pontja nem egyezik egy az egyben a korábbi nyolc paragrafusos körrendelettel. Az 1944-es tartalom fog módosításokkal (pl. nem az ország egész területén) a további dokumentumokban megjelenni.

Az utasítás „*A határőrség szolgálati jogosítványai*” címszónál 14 jogosítványt részletez. Ezek közül a „14./ Fegyverhasználat” a 11–12. oldalakon. A fegyverhasználatot hat pontban foglalja össze, (a–f.). A megfogalmazás szerint a járőr „*a szolgálatban álló, vagy szolgálatilag fellépő*”, azaz magát szolgálatba helyező, „*jogosult mindenki ellen*” fegyvert használni, aki az említett a–f pontokba tartozik. Az első négy kitétel a szokványos, támadólag lép fel, fenyegető magatartástól felszólításra nem áll el stb. Sajátos az utolsó két bekezdés, hiszen a közvetlenül a háború után kialakult állapotokat tükrözik:

f./ pont, „*községek határából kivezető mellékutakon éjnek idején*” amennyiben a személy nem áll meg, illetve nappal is, ha árut csempészik.

e./ pont „*háború vagy ostromállapot idején gyanút kelt és futásnak ered*”.

A fegyverhasználatot kétszeri „*fenyegető felhívásnak*” kell megelőznie.

A kísérő levél kiemeli a jugoszláv és az osztrák államhatáron tanúsítandó szolgálati magatartást. Ezek között szerepel a következő mondat: „*A jugoszláv határ területén*

25 Ideiglenes utasítás a határszolgálat ellátására. 1. számú melléklet a 149/Eln.1945 rendelethez. MNL Vas Megyei Levéltára 1945/149 Elnöki iratok XXI.1.

*minden fegyveres összetűzést, különösen a kezdeményezést feltétlenül kerülni kell.*²⁶ Alig három év múlva már egymást érik a fegyveres incidensek ezen a határszakaszon, tükrözve, hogy a politikai helyzet változása élesen módosíthatja a fegyverhasználat elvárásait.

Az 1947. év 3. és 4. számú dobozaiban 28 fegyverhasználatról található anyag, minden biztonnyal nem teljes a lista. Ebből 13 alkalommal a csehszlovák, hat alkalommal az osztrák, négy alkalommal a román, két alkalommal a jugoszláv államhatáron. Az esetek túlnyomó többségében árucsempészekkel szemben, kétszer tévedésből saját járőrre. Ugyanakkor az is figyelemre méltó, hogy úgynevezett „*fegyveres erőszak*”, fegyveres behatolás a túloldalról magyar területre 18 eset, két saját járőr megsebesülésével az évben.

A határőrség szervezetében szerepelt a 15. számú határvadász vasútbiztosító zászlóalj. Feladata a vasúti szerelvények őrzése volt a pályaudvarokon és menet közben. Ebben az időszakban zajlott a háborús jóvátétel áru formájában történő törlesztése. A rakomány élelmiszer, ruházati anyagok, só, a feketepiac kedvelt termékei. A közbiztonság szintjét mutatja, hogy egész szerelvényeket kifosztottak. Ezért került sor a határvadászok biztosító, őrzést ellátó alkalmazására. Ez természetesen tovább bonyolította a fegyverhasználat kérdéskörét, hiszen nem kimondottan határőrizeti tevékenységről volt szó. Viszont, mint a honvédség része, a szolgálati szabályzat őrszolgálattal kapcsolatos előírásait lehetett jogi alapként kezelni amennyiben erre szükség nyílt. A legkülönbözőbb esetek közül egy bonyolultabbat emelnék ki. Az eseményt tartalmazó dossziéban²⁷ több anyag is található. Amennyire a hiányos magyarázkodásokból megállapítható, a hatvani pályaudvaron szovjet katonák fát és szemet loptak és eközben történt a lövöldözés a rakományt őrzők részéről. A tolvajok közül egy embert agyonlőttek. A cselekménnyel három honvédet és egy rendőrt gyanúsítottak. A Honvédelmi Minisztérium a halott származása miatt került nehéz helyzetbe, egyesek a történetek mögött szovjetellenességet véltek látni. A dossziében található egy levél, a „*Magyar Hadsereg Vezérkari Főnökének*” címezve a szovjet hadsereg budapesti helyőrségének főügyészétől. Kéri az elkövetők, három katona és egy rendőr bírói úton történő felelőssége vonását.

*A fegyverhasználat szabályozása 1948-ban*²⁸

A négy paragrafusból álló kormányrendelet első szakasza határozza meg a tulajdonképpeni fegyverhasználatot, szintén a „*köteles*” szó alkalmazásával. Hatodik pontja, amely az árucsempészekkel szembeni fellépést tartalmazza, tükrözi az ország rendkívül nehéz gazdasági helyzetét, a csempészek elleni drasztikus fellépést. Ezen szabályozás következtében 190 db. tojás, vagy ruházati termékeknek az államhatáron történt áthozatala miatt is haltak meg személyek. A levéltárban fellelhető számtalan eset közül lássunk egyet, amely az esemény hivatalos megítélésére is rávilágít.

26 Uo. Kísérő levél.

27 MNL OL HOP XIX-B-10 1947. év 4. sz. doboz 70. folyószám. *Iratgyűjtő*. „Tárgy: Tancsin Grigorij Ivánovics Szovjet katona agyonlövésének tbn. Iratainak fordítása”

28 *Az 1.600/1948. (II. 11.) Korm. rendelet a határőrség fegyverhasználatának újabb szabályozása tárgyában.*

A Csanádpalota-i határvasdász őrsön, tehát a román–magyar államhatáron, amely irány nem volt veszélyesnek mondható, 1947. szeptember 24-én 01,00-kor szolgálatban, csempész csoportra használtak fegyvert, egy asszony, 26 éves román állampolgár, fejlődéssel meghalt. A két fős járőr négy lövést adott le, a csempésznél talált 190 db. tojást a községi előljárásságra leadták. A fegyverhasználatot illetékességéből a budapesti honvéd ügyészség határőr főparancsnoksági kirendeltsége vizsgálta. A két katona „Határőr Főparancsnoki Dicséretben” részesült. A járőr a megállapítás szerint köteles volt fegyvert használni, ebben a megállapításban a kivizsgálás a „Határ-szolgálati Utasítás” I. részére hivatkozott.²⁹

A 7. pont az 1944-es szabályozás szószerinti átvétele, különösebb jelentőségét én nem látom.

„1. § A szolgálatban álló honvéd határvasdász köteles fegyverét használni az ellen a személy ellen:

1. aki őt tettelesen megtámadja, vagy ilyen támadással veszélyesen fenyegeti;
2. aki másnak életét, testi épségét, személyes szabadságát, vagy vagyonát közvetlenül, jogtalanul és súlyosan veszélyezteti, ha a veszélyt másként elhárítani nem lehet;
3. aki a határvasdászt szolgálati ténykedésében – fegyverhasználatával való fenyegetés ellenére – tettelesen akadályozza;
4. aki, mint elfogott, vagy elfogandó személy menekül és fegyverhasználatával fenyegető rákiáltás ellenére nem áll meg, ha feltartóztatására más mód nincs;
5. aki személyénél fogva gyanús, vagy viselkedésével gyanút kelt, ha a megállásra vonatkozó felszólításra – kielégítő válasz nélkül – szükségszerűen távolodni igyekezik;
6. aki árukkal, vagy más szállítmánnyal megrakodva fegyverhasználatával fenyegető rákiáltás ellenére nem áll meg, hanem szökésszerűen távolodni igyekezik és feltartóztatására más mód nincs;
7. aki vízen vízijárművön gyanús körülmények között közlekedik és a fegyverhasználatával fenyegető rákiáltásra nem áll meg, illetőleg ebbeli szándékának kétségtelen jelét nem adja, hanem szökésszerűen távolodni igyekezik.³⁰

A második szakasz új fogalmat vezet be, a „szigorított fegyverhasználatot”: „A honvédelmi miniszter – a belügyminiszterrel és a pénzügyminiszterrel egyetértve – akár az ország egész határára, akár annak meghatározott részére kiterjedő hatállyal szigorított fegyverhasználat alkalmazását rendelheti el.”³¹ Ez szintén az elburjánzott, és az ország gazdasági talpra állítását akadályozó csempészet ellen irányul. A határőr járőröknek (még honvéd határvasdász) jogukban áll (kötelesek) az államhatártól számított 500 méteres mélységig személyekkel szemben lőfegyvert alkalmazni, amennyiben a megállásra vonatkozó felhívásnak nem engedelmességeknek.

Tilos az államhatáron átjutott személyeket üldözni. Az elmulasztott és indokolatlan fegyverhasználatot büntetik.

29 MNL OL HOP XIX-B-10 1947. év 3. sz. doboz 3.folyószám. „Tárgy: Labancs János ht. őrm. és Vajtó Sándor honv. fegyverhasználatára”

30 Az 1.600/1948. (II. 11.) Korm. rendelet a határőrség fegyverhasználatának újabb szabályozása tárgyában.

31 Uo. 2. § (1)

„A fegyverhasználat folytán megsérült személyeket azonnal elsősegélyben és a lehető leg-sürgősebben orvosi kezelésben is kell részesíteni.”³²

A kormányrendelet hatályba lépésével érvényüket veszítik az 1944-es szabályozások.

A határőrség főparancsnoka 1949-ben rendeletben³³ (korábban nem parancsokat, hanem rendeleteket adtak ki), szabályozta a határőrség tevékenységét. Ebben nem sorolja fel a fegyverhasználati pontokat, arra nincs is szükség, hiszen az 1600-as kormányrendelet tartalmazza azokat. Az anyag két utalást is tesz fegyverhasználatra. Ezek szerint: „Jugó viszonylatban a járőrök tagjait 2-2 kézigránáttal is el kell látni”³⁴, a másik „A fegyverhasználatra lehetőség szerint a járőr parancsnok adja a parancsot.”³⁵ A fegyverhasználat szabályozásáról szól Jobst Ágnes írása is érintve ugyanezt az időszakot.³⁶

A fegyverhasználat szabályozása 1953-ban

Az ötvenes évek elejére hazánkban gyökeresen megváltozott a határőrizet rendszere. A Honvéd Határőrség 1949. december végével megszűnt, és 1950. január elsejével az Államvédelmi Hatóság szervezetén belül létrejött a Határőrség és a Belső Karhatalom. Délen és Nyugaton a határőrizet a kiépült műszaki zárba, az ahhoz tartozó aknamezőre, a határsáv és a határövezet jogintézményére épült. Megszigorították a külföldre szökés és a tiltott határátlépés büntetési tételeit. Az ország politikai vezetése az államhatár „hézagmentes” lezárását várta el a létszámában jelentősen megnövelt határőrségtől. Mindezek tükröződtek a fegyverhasználat későbbi módosításában.

Hogy a fegyverhasználat milyen jellegű problémák voltak 1952-ben, azt egy országos parancsnoki intézkedésből láthatjuk.³⁷ A 18 példányban kiadott intézkedést aláírta az „ÁVH. Határőrség Parancsnoka helyett Szalva János államvédelmi alezredes, az Államvédelmi Hatóság Határőrség Törzsparancsnoka”, és másodikként „Kőrösi György államvédelmi alezredes Államvédelmi Hatóság Határőrség Politikai Csoportfőnöke.”, mivel ebben az időben az intézkedéseket, parancsokat a politikai szervek vezetői is szignálták. A dokumentum hivatkozik arra, hogy „a járőrök az utóbbi időben sok esetben figyelmen kívül hagyva a fegyverhasználatra vonatkozó 1600/1948. sz. Kormányrendeletet, fegyverüket jogtalanul használják.” A kiadott „Fegyverhasználati Utasítást” nem tartják be. Két esetet sorol fel:

- 1952. június 1-én az egyik őrs járőre „szolgálati útjáról letérve lakásán jogtalanul őrizetbe vett egy polgári lakost, akit az őrsre való bekísérés közben jogtalanul agyonlőtt.”

32 Uo. 3. § (4)

33 Határőrség főparancsnokának 900/T.-1949. sz. rendelete. „Tárgy: Határőrizet szabályozása.”

34 Uo. VII. fejezet 3. sz. betétív.

35 Uo. 4. sz. betétív, 11. old.

36 Jobst Ágnes: A fegyverhasználat szabályozásának változásai, 1949–1989. *ARS Militaria* 2020.

37 MNL OL HOP XIX-B-10 1952. év 23. sz. doboz IV/16., 18., 19. tárgykör 775. folyószám. „Tárgy: Intézkedés a jogtalan fegyverhasználat megszüntetésére.”

- „Ugyancsak az 1. ker. Hegyeshalom-i FEP közúti átkelőhely beosztottjai határsértő üldözése közben osztrák területre behatoltak és ott agyonlőtték a menekülő határsértőt,” Elgondolkodtató, hogy valamilyen megfontolásból ezen mondat második felét a már vezető által aláírt okmányból piros ceruzával kihúzták. A törölt rész így szólt: „holott az országhatáron túljutott határsértő ellen fegyverhasználat már nem fogatosítható.”

Az intézkedés „megparancsolom” része négy pontban határozza meg a teendőket, a legfontosabb, hogy az állománynak a következő hónapban négy alkalommal oktatni kell a fegyverhasználat szabályozását és le kell vizsgáztatni őket.

A 3. pontot ceruzával kihúzták a szövegből. Tartalma abban a vonatkozásban rendkívül érdekes, hogy ha valóban azt akarta a vezetés, hogy az állomány betartsa a fegyverhasználati előírásokat, akkor felmerül a kérdés, hogy miért került sor e pont törlésére. Pontos szövege az alábbi: „Minden végrehajtott fegyverhasználatot részletesen ki kell vizsgálni és amennyiben a fegyverhasználatnál szükségtelen túlkapást; jogtalan fegyverhasználatot észlelnek, azt az egész személyi állomány előtt ki kell értékelni és az eljárást meg kell indítani.”³⁸ Itt ugyan függőben marad, hogy milyen eljárásról van szó. A kivizsgálás kötelezettsége világosan kitűnik a szövegből. Feltételezem, hogy ebben az illetékes parancsnok a kerület, vagy az önálló zászlóalj parancsnoka lehetett. De ha már jogtalan minősítik a fegyverhasználatot, akkor a parancsnoknak hivatalból feljelentést kell (kellene) tennie az ügyészségnél. Ez utóbbi feladatot viszont hiányolom az amúgy törölt szövegből. A jelek szerint a határőrség vezetése fél szívvel állt a fegyverhasználatok kivizsgálásához. Kiemelendő, hogy a felsorolt két jogtalan fegyverhasználatról szóló esetben nem szól az anyag arról, mi lett az elkövetőkkel. Más okmányoknál gyakran szerepel, hogy az elkövetővel szemben büntető eljárást indítottak.

A 013/1953. sz. parancs

Az ÁVH vezetője 1953 márciusában, parancsban szabályozta a fegyverhasználatot.³⁹ A „Szigorúan titkos” minősítésű parancs kivonatos szövege az alábbi:

A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 54/6/1953. sz. határozata alapján az Államvédelmi Határőrség fegyverhasználatát az alábbiak szerint szabályozom:

A Magyar Népköztársaság államhatárai őrizetére szolgálatba vezényelt államvédelmi, határőr, fegyverét köteles használni.

1.) A megállásra és fegyverhasználatra vonatkozó felszólítás után mindazon személy ellen:

- aki magatartásánál, viselkedésénél fogva gyanús és a járőr felszólításának nem tesz eleget, hanem szökni próbál és szökésének megakadályozására más mód nincs, (a vízen közlekedőkre is érvényes);
- aki a határőrt szolgálatának ellátásában bármi módon akadályozza, vagy támadással fenyegeti és ellenállásának megtörésére más mód nincs;

³⁸ Uo.

³⁹ MNL OL HOP XIX-B-10 1953. év 15. sz. doboz VI/8-9. tárgykör 163. folyószám. Fontosabb határőrizeti rendeletek gyűjteménye II. ÁVH vezetőjének 013. sz. parancsa. Budapest, 1953. március 12-én. „Tárgy: Az ÁVH Határőrség fegyverhasználatának újbóli szabályozása.”

– ha az őrizetbe vett személy szökést kísérel meg.

2.) Felszólítás nélkül mindazon személy ellen:

- a. aki a járőrt magyar területen fegyveresen megtámadja, erre kísérletet tesz, vagy bármi más módon közvetlen támadással fenyegeti;
- aki a járőrt a határőrizetével kapcsolatos bármilyen intézkedésekben a honi területről fegyveresen akadályozni próbálja;
- kisebb, vagy nagyobb erejű fegyveres csoport támadása, magyar területre történő behatolása esetén;
- azon felfegyverzett személyek vagy csoportok ellen, akik a határvonalat átlépték, a járőr, a műszaki zár és egyéb határvédelmi berendezések ellen erőszakos támadást hajtanak végre, vagy

3.) Repülőgépek ellen:

Járőrök vagy járőr csoportok mindazon repülőgépek ellen, amelyek megsértették államhatárunkat.⁴⁰

„Jelen rendelkezés életbelépésével az ÁVH. Határőrség fegyverhasználatát szabályozó eddigi kormányrendeletek hatályukat veszítik.”⁴¹ A 2. pontban szereplő többfajta fegyveres támadás ilyen részletezése az országos politikai vezetés rögeszméjét, fixa ideáját tükrözi, hiszen valójában ilyen ténylegesen nem állt fenn. Az anyagban nincs szó figyelmeztető lövésről.

Az okmányt Piros László vezérőrnagy, az ÁVH helyettes vezetője írta alá.

Az államhatáron átnyúló lövöldözés meglétét jelzi egy előléptetési javaslat.⁴² Fekete Mihály határőr 1953. április 18-án hősi halált halt, posztumusz léptették elő sor törzsőrmesternek. Levélben kérnek két kisgyerekes felesége részére nyugdíjat. 1950 októbertől szolgált a határőrségnél, 1953. április 15-én jugoszláv provokációnál megsebesült, április 18-án meghalt. Egy másik katonát, Vida Barna határőrt az Elnöki Tanács „Szolgálati érdemérem” kormánykitüntetésben részesítette,⁴³ miután 1953. 05. 5-én „a titóisták több lövéssel megsebesítették az őrs egyik magasfigyelő járőrét, Vida Barna államvédelmi határőrt”⁴⁴ A járőrparancsnok életét megmentő járőrtársat jutalomban részesítették.

Egy parancstervezet

A levéltárban található egy parancstervezet 1953.03.09-ei dátummal.⁴⁵ Az okmány láthatóan a 13. sz. ÁVH vezetői parancs előmunkálata, lényeges eltérésekkel. Bevezetőjében megindokolja a fegyverhasználati előírások módosításának okát, de ez a szakasz a kiadott végleges okmányban már nem szerepel: „Az ÁVH Határőrség jelenleg

40 Uo.

41 Uo.

42 MNL OL HOP XIX-B-10 1953. év 8. sz. doboz II/3-8. tárgykör 52. folyószám. „Előléptetési javaslat.” Fekete Mihály áv. sor törm.

43 MNL OL HOP XIX-B-10 1953. év 7. sz. doboz I/6-18. tárgykör 233. folyószám. Parancs, 1953. május 9. „Tárgy: Vida Barna áv. hőr. Kormánykitüntetése.”

44 Uo.

45 MNL OL HOP XIX-B-10 1952. év 23. sz. doboz IV/16.,18.,19. tárgykör 776. folyószám. „Államvédelmi Hatóság Vezetőjének ...sz. parancsa.” 1953.03.09. (A parancsszám a dokumentumon nincs kitöltve.)

érvényben lévő fegyverhasználatára vonatkozó 1948. évi 1.600 számú kormányrendelet nem felel meg a követelményeknek, mert túl bonyolult, nehezen érthető, egyes pontok nem eléggé konkrétak és világosak, félreértésre, visszaélésre adhatnak okot.”⁴⁶ A fegyverhasználat módosítását a Honvédelmi Tanács határozatával indokolja és közli annak szövegét, ez megegyezik a 13. sz. parancs tartalmával. „A Honvédelmi Tanácsnak az ÁVH Határőrség fegyverhasználatának újbóli szabályozásáról szóló 54/6/1953. sz. határozatát végrehajtásra kiadom.”⁴⁷ Viszont a határozat száma a kiadott parancsban a MT határozat számával azonos. Az anyag tételesen ismerteti a Honvédelmi Tanács határozatát, melynek dátuma 1953. február 23. Aláírta (az anyagban aláírás nélkül), „Rákosi Máttyás s.k. H.T. elnöke”⁴⁸

A határozat szövegét „A fegyverhasználati jog magyarázata” című szöveg követi, amely két oldalon keresztül pontról, pontra értelmezi az előírásokat. Ez az értelmezés előírja többek között az azon repülőekkel szembeni fegyverhasználatot, amelyek nem a légi kapukon közlekednek.

Az 1954-es „Határőrizeti Utasítás”

A szabályozás következő lépése az 1954. augusztus 20-án életbe lépett szabályzat lett, az úgynevezett „Határőrizeti Utasítás”, Piros László belügyminiszter aláírásával. Az okmány a határőrség teljes működését taglalja, az V. fejezet 6. pontjában foglalkozik a fegyverhasználattal. Az utasítás kiadásával a miniszter hatályon kívül helyezte a korábban kiadott „Ideiglenes Határőrizeti Utasítás”⁴⁹-t amely egyébként meglepő módon nem tartalmaz fegyverhasználati pontokat. Az évszámokból látható, milyen gyorsan váltották egymást az alapvető dokumentumok, lehetetlenné téve azok stabil rögződését.

A szabályzat 110. pontja két csoportba osztja a lehetséges fegyverhasználatot felszólítást követően, vagy felszólítás nélkül. Felszólítást követően:

- gyanús személlyel szemben, aki menekül;
- azzal szemben, aki a járőrt akadályozza, támadással fenyegeti;
- aki őrizetből szökést kísérel meg.

Felszólítás nélkül:

- aki a járőrt fegyveresen megtámadja;
- a járőrt intézkedésében fegyveresen akadályozza;
- felfegyverzett csoport támadása, magyar területre történő behatolása esetén;
- műszaki zár elleni erőszakos támadáskor.

Továbbra is előírják az államhatárt megsértő repülőgépek elleni fegyverhasználatot. Látszik, hogy az államhatáron keresztül betörő fegyveres csoport, illetve a műszaki

46 Uo.

47 Uo.

48 Uo.

49 MNL OL HOP XIX-B-10 1954. év 14. sz. doboz VI. / 1-8. tárgykör 2. folyószám. Ideiglenes Határőrizeti Utasítás. Kiadta az Államvédelmi Hatóság Határőrség Parancsnoksága a 0759.700/1952. számú rendelettel.

50 MNL OL HOP XIX-B-10 1955. év 3. sz. doboz I./3. tárgykör 6. folyószám. Napi jelentések, 1955. január–március.

zár védelme lényeges részét képezi az utasításnak. A szöveg a fegyverhasználat elmulasztását a járőr gyávaságának tekinti és fegyelmi, illetve büntetőjogi elmarasztalást helyez kilátásba.

Az 1955. 01. 17-ei napi jelentésben⁵⁰ olvashatjuk, hogy a csornai kerületnél 35 db léggömböt észleltek, ezekből ötöt lelőttek, a többit a szél visszavitte Ausztriába, Zalaegerszegnél nagyobb mennyiségű „csehszlovák” (?) röplapot találtak, Balassagyarmaton szintén „csehszlovák” nyelvűt, a sárospataki zászlóaljnál 4500 db. magyar nyelvűt, Oldon a járőr lelőtt egy léggömböt 2000 db magyar nyelvű volt a dobozában. Nem véletlen, hogy elvárták a léggömbök lelovását.

1950–1955-közötti időszakról az egyik irodalom⁵¹ osztrák viszonylatra vonatkozóan 153 fegyverhasználatot említ:

- eredményes fegyverhasználat összesen 83 eset, (kifelé 63, befelé 20);
- eredménytelen fegyverhasználat összesen 70 eset, (kifelé 56, befelé 14).

A fenti adatoknál szükséges megemlíteni, hogy azok feltételezhetően nem pontosak az akkori hiányos adatszolgáltatás miatt. Az eredményes kifejezést alkalmazták abban az esetben is amennyiben a határsértő a lövésre megállt és elfogásra került. Tehát nem jelenti egyértelműen a személy lelovását, vagy sérülését.

Az 1957. februári szabályozás

Az 1956-os események természetesen ismét módosításokat indukáltak a határőrizet újra szervezése idején. Ez a kétoldalas dokumentum „A Magyar Népköztársaság belügyminiszterhelyettesének 3. számú parancsa”,⁵² amelyhez az országos parancsnok értelmező magyarázatot fűzött. Az új fegyverhasználati jog 1957. 02. 20-án 00,00 óra-kor lépett hatályba.

A 3. számú parancs kezdő mondata: „A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1957. évi 3.055 számú határozata értelmében a Határőrség fegyverhasználati jogát az alábbiak szerint szabályozom”, összesen 6 pont, az 1. pont a) -d) a 3. pont a) -b) alpontokkal.

1.) „A határőr járőr fegyverét használhatja:” forma szerint nincs „köteles” megfogalmazás.

A fegyverhasználatot az a) -c) alpontok a tipikus kifelé-befelé, egyénileg és csoportosan elkövetett határsértés, illetve kísérlete alkalmával, valamint a járőr ténykedésének akadályozása és annak támadással történő fenyegetése esetén teszi lehetővé. A d.) alpontnál a súlyos bűncselekményt elkövető személlyel szemben, illetve „ha rögtönbíráskodás van kihirdetve, akkor minden olyan bűncselekmény, amelyre a rögtönbíráskodás kiterjed”. Ez utóbbi alpont már direkt módon tükrözi az 1957-es politikai viszonyokat.

2.) „A fegyverhasználatot minden esetben megállásra vonatkozó felszólításnak és két figyelmeztető lövésnek kell megelőznie.”⁵³

51 Orgoványi István: Fegyverhasználat 1955-ben a nyugati határon. Betekintő 2016/3. szám

52 MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 19. sz. doboz IV/10., 16., 18. tárgykör 492. folyószám.
„Tárgy: Fegyverhasználati jog szabályozása.” A belügyminiszterhelyettes 1957./3. sz. parancsa.

53 Uo.

A harmadik pont szerint viszont „felszólítás és figyelmeztető lövések leadása nélkül használhatja, illetve köteles használni fegyverét a határőrjárőr:”

a.) az őt ért fegyveres támadás esetén;

b.) azokkal szemben, akik szolgálati ténykedését fegyveresen akadályozzák.

A további pontok előírják a lábura, vagy az alsó testrészekre irányuló fegyverhasználati módot, az elsősegélynyújtás kötelezettségét, tiltják a fegyver alkalmazását megtorlásként, és a korábbi szabályozások hatályukat veszítik.

A parancshoz kétoldalas határőrség parancsnoki értelmező magyarázat tartozik „A fegyverhasználati jog magyarázata” címmel. Ebben többek között megfogalmazza a parancsnok, hogy az 1.) pont eseteiben a járőrnek önállóan szükséges döntenie arról, hogy használja-e a fegyverét, attól mindenképpen el kell tekintenie, amennyiben mások életét is veszélyeztetné, valamint gyermekek és aggok esetében sem lehetséges. Idegeneknek az államhatár közelében tartózkodása egymagában nem ok a fegyverhasználatra, a határsértésre irányuló „nyilvánvaló szándéknak” kell fennállnia. A járőr törekedjen a fegyverhasználat nélküli elfogásra. Ezek a magyarázatok teljesen újak a korábbi szabályozásokhoz képest.

Talán még meg sem száradt a tinta a legutóbbi parancson, amikor a határőrség parancsnoka 1957. 07. 18-án már javaslatot tett a miniszterhelyettesnek a módosítására és felterjesztett egy általuk kidolgozott, mérsékeltén megváltoztatott parancstervezetet, hozzáfűzött indoklással.⁵⁴ Ez szerkezetileg követi a miniszterhelyettesi korábbi dokumentumot, de beilleszti a „járőr megállásra vonatkozó felszólítás és egy figyelmeztető lövés után fegyverét köteles használni”⁵⁵ mondatot, amellyel visszahozza a „köteles” kifejezést és nincs két figyelmeztető lövés, csak egy. Javasolja beemelni a műszaki zárat megrongálókkal és az ország légterébe berepülő léggömbökkel szembeni alkalmazást. A javaslatot indokolja, hogy júliusra elkészült az osztrák államhatáron az új műszaki zár az aknamezővel.

Az 1958-as szabályozás

Az 1957-es előírások egy évig voltak érvényben. Az azt követő módosításban láthatólag figyelembe vették az országos parancsnok előzőekben jelzett javaslatait. A határőrség fegyverhasználatát a belügyminiszter a 7. számú 1958. február 20-án megjelent parancsában szabályozta az új „Határőrizeti Szabályzat” kiadásával⁵⁶, egyben hatálytalanította az 1954-ben a 00425/Szolgálati számmal megjelent Határőrizeti Utasítást.

1958-ra stabilizálódott a határőrség helyzete az 1956-os eseményeket követően. A háttérben megszilárdultak a politikai viszonyok, a Kádár-rendszer. Az osztrák államhatáron kiépítették a műszaki zárat az aknamezővel, Jugoszláviával gyorsan rendeződtek a kapcsolatok. A korábbiakhoz képest minimálisra csökkent a határsértések és a sorkatonák külföldre szökésének száma. A sorállomány teljes egészében kicserélődött a leszerelések-bevonulások révén. A tisztii állomány 60-70%-ban szintén

54 MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 19. sz. doboz 1957. IV/10., 16., 18. tárgykör 498. folyószám. Javaslat a határőrség fegyverhasználata szabályozásának módosítására.

55 Uo.

56 *Határőrizeti Szabályzat*. Kl.: 00450/1958. Kiadja a BM Határőrség Országos Parancsnokság, 1958.

lecserélődött. Mindezek lehetővé és szükségessé tették a lőfegyverhasználat újbóli szabályozását, amelyet ez a parancs tartalmaz, de abban szerepelnek még olyan elemek, amelyek a korábbi feszült időszakhoz köthetők (léggömbök, műszaki zár).

A „szigorúan titkos” minősítésű szabályzatban „A határőr járőr fegyverhasználatára” fejezet 123–129. pontjai tartalmazzák a részletes előírásokat. Még mindig a „köteles” kifejezés szerepel az anyagban. A tényleges fegyverhasználatot két részre bontották, a 123. pontban „a határőr járőr megállásra vonatkozó felszólítás és egy figyelmeztető lövés után fegyverét köteles használni.”⁵⁷ a) -d) négy alpont alapján:

- a.) gyanús személy menekülése esetén;
- b.) szolgálat akadályozása, támadás esetén;
- c.) súlyos bűncselekményt elkövetett személlyel szemben;
- d.) őrizetbe vett személy szökése esetén.

A 124. pont alapján „Felszólítás és figyelmeztető lövés nélkül”:

- a.) fegyveres támadás esetén;
- b.) azon személyek ellen, akik a műszaki zárat megrongálják és elfogásukra más lehetőség nincs.

A 125. pont lényegében a korábbi viszonyok tükröződése „Minden olyan léggömb ellen, amely a Magyar Népköztársaság légterébe berepül”⁵⁸.

A többi előírás tiltja a fegyver megtorlásra alkalmazását és az átlövést a másik állam területére, megköveteli elsősegély nyújtását, a jogtalan fegyverhasználatot fegyelmi vagy büntetőjogi felelősségre vonással fenyegeti. Fegyverhasználat esetén lehetőleg lábra vagy az alsó testrészsre kell lőni.

Zárógondolatok

A lőfegyverhasználat a rendészeti szervek tagjainak talán legmagasabb szintű jogosultsága, amely bizonyos helyzetekben az emberek életének kioltását is tolerálja. Szoros kapcsolatban áll az ország politikai állapotával, a politikai vezetés törekvéseivel. Ezek változása hosszabb-rövidebb időt követően maga után vonja a szabályozás szigorítását vagy enyhítését. A határország 1945–1958 évek közötti fegyverhasználati szabályozása sok tanulság levonására ad lehetőséget, és híven tükrözi hazánk helyzetének minden rezdülését. A vizsgált időszak politikailag kiegyensúlyozatlan volta a határország szerepét is szüntelenül változtatta. A szervezet tartozott a Honvédelmi Minisztériumhoz (1945–1949), a Minisztertanácshoz (1950–1953), a Belügyminisztériumhoz (1953–1956), a Fegyveres Erők Minisztériumához (1956 vége, 1957 eleje), majd újból a Belügyminisztériumhoz, hol önállóan, mint határország, hol pedig az ÁVH részeként, azon belül is különböző szervezeti rendszerben. A szélsőséges politikai viszonyok, majd az 1956-os események és az azt követő stabilizációs kísérletek nem kedveztek a fegyverhasználati szigorítások oldásának. A határőrizetben bevezetett műszaki zár és aknamező direkt módon befolyásolta a fegyverhasználatot, előírva a megközelítésének és megrongálásának megakadályozását. A Jugoszláviával végletekig kiélezett helyzet, a szinte a háborút megelőző állapotok tovább tükröződtek

57 Uo.

58 Uo.

a fegyverhasználati előírásokon belül a külső támadás, fegyveres csoportok elhárításának feladataként és az államhatáron átrepülő légtérsértő repülőgépekre, léggömbökre történő tüzmegnyitás követelményében. A fegyverhasználati pontok „köteles” megfogalmazása kevés lehetőséget kínált a járőröknek a helyzet mérlegelésében. Az elmulasztott fegyverhasználat fegyelmi vagy büntetőjogi következményekkel járt. A szigorú rendszer nem tudott differenciálni a kifelé, illetve befelé irányuló tiltott határátlépések, valamint a később baráti viszonylatnak nevezett északi, keleti államhatárok között. Így történhetett meg, hogy a rokonlátogatás, temetés, esküvő stb. céljából történő határsértéseket is (hiszen nem volt biztosítva a törvényes határátlépés) fegyverhasználat fenyegette. Közel tíz évet kell még várni, hogy szabályzatban megjelenjen a differenciálás gondolata, de még ekkor is egy meglehetősen bizonytalan fogalmazás formájában, ami természetesen fegyverhasználat esetén nem kedvező megoldás:

„Keleti és északi viszonylatban határőrizeti szolgálatban a jogosság fennállása esetén is alapos mérlegelés tárgyává kell tenni a fegyverhasználatot, különösen személyre való lövés leadását, mivel az érvényes nemzetközi egyezmények értelmében – az illető elmenekülése esetén is – meg van a lehetőség mind a honi, mind a túrloldali területen való elfogására.”⁵⁹

Nem egységes a felszólítás és a figyelmeztető lövés alkalmazásának kérdése, az utóbbit egyes szabályzások mellőzik. Változó a tárgyakra, járművekre, állatokra leadott lövés besorolása a fegyverhasználati pontokhoz.

Az 1958-at követő fokozatos belpolitikai enyhülés tükröződni fog a fegyverhasználat módosításában, a szabályok lazításában, de ez egy későbbi időszak kérdése.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Rendészettudományi szaklexikon. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 182.

Hadtudományi lexikon A–L, Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest 1995. 326.

Hadtudományi lexikon. Új kötet. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019.

A vámjog szabályozásáról szóló 1924. évi XIX törvénycikk 21. paragrafus. A m. kir. pénzügyminiszter 4.444/P.M.-1924.XIX, számú körrendeletének a vámőrség fegyverhasználatára vonatkozó része.

A „Határszolgálati utasítás a m. kir. vámőrség számára” című szolgálati könyv I. Részének a vámőrség fegyverhasználatáról szóló 78-132. pontjai.

A 2.550/1944. M. E. számú miniszteri rendelet. Budapesti Közlöny 1944. évi július hó 15.-i 158. szám.

„A m. kir. honvédség határőrizeti közegeinek fegyverhasználati jogáról és a rendkívüli fegyverhasználati jog hatálybalépéséről.”

A 47.047/el. 13.-1944. számú körrendelet. *„A m. kir. honvédség határőrizeti közegeinek fegyverhasználati jogáról és a kivételes fegyverhasználati jog hatálybalépéséről szóló 2.550/1944. M. E. sz. rendelet végrehajtása.”* Honvédségi Közlöny 30. szám. 1944. július 20.

A 47.046/el. 13.-1944. számú körrendelet. *„A m. kir. honvédség határőrizeti közegeinek fegyverhasználati jogáról és a rendkívüli fegyverhasználati jog hatálybalépéséről kibocsátott 2.550/1944. M. E. számú miniszteri rendelet közzététele.”* Honvédségi Közlöny 30. szám. 1944. július 20.

Az 1.600/1948. (II. 11.) Korm. rendelet a határőrség fegyverhasználatának újabb szabályozása tárgyában. Magyar Közlöny Rendeletek Tára 1948. 34. sz. 319.

Határőrség főparancsnokának 900/T.-1949. sz. rendelete. *„Tárgy: Határőrizet szabályozása.”*

59 *Hör/4. Határőrizeti Szabályzat* a határőrség sorállománya részére. 1977. Belügyminisztérium Határőrség Országos Parancsnokság kiadása. 171. d) pont.

- Határőrizeti Szabályzat. Kl.: 00450/1958. Kiadta a BM Határőrség Országos Parancsnokság, 1958.
 Hór/4. Határőrizeti Szabályzat a határőrség sorállománya részére. 1977. Belügyminisztérium
 Határőrség Országos Parancsnokság kiadása.
- Deák József: The Psychological Struggle between East and West as Reflected in the Interior Reriew up to the European Safety and Cooperation Conference (1953–1975). Prague Papers on the History of International Relations. ISSN: 2336-7105, Charles University. Vol 11. Issue 1. Prague, 2015. 102–113.
- Deák József: A rendészettudomány kialakulása és gondozásának nemzetbiztonsági, határőrizeti példái a Belügyi Szemlében a rendszerváltásig.
<https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/nbsz/article/view/1883/1172> (Letöltve: 2021. 12. 02.)
- Hautzinger Zoltán: A rendészeti kényszerítő eszközök alkalmazásának alapelvei. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények I. Kötet 2002. 69.
- Jobst Ágnes: A fegyverhasználat szabályozásának változásai, 1949–1989. ARS Militaria 2020.
https://arsmilitaria.blog.hu/2020/05/11/a_vasfuggonytol_a_hatarnyitasisig
- Kálmán Zsolt: A fegyverhasználat szabályozása régen és ma.
 DOI: 10.31628/RTH.XIX.2010.33-34N.123-129P
<https://core.ac.uk/download/pdf/364708912.pdf> (Letöltés ideje 2022. 02. 03.)
- Orgoványi István: Fegyverhasználat 1955-ben a nyugati határon. Betekintő 2016/3.
- Sallai János: Fegyverhasználat a rendészetben az első világháború kitörése időszakában. Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 9: 2. 7–32.
- Sallai János: A határszéli csendőrség fegyverhasználat. Rendvédelem Történeti Füzetek 7: 8. 88–90.
- Sallai János: Fegyverhasználat. Pénzügyőrök Lapja 128: május. 35–35.

LEVÉLTÁRI ANYAGOK

- MNL OL HOP XIX-B-10 1947. év 3. sz. doboz 3.folyószám. „Tárgy: Labancs János ht. őrm. és Vajtó Sándor honv. fegyverhasználat.”
- MNL OL HOP XIX-B-10 1947. év 4. sz. doboz 70. folyószám. Iratgyűjtő. „Tárgy: Tancsin Grigorij Ivánovics Szovjet katona agyonlövésének tbn. Iratainak fordítása.”
- Vas Megyei Levéltár 1945/149 Elnöki iratok XXI.1.Ideiglenes utasítás a határszolgálat ellátására. 1. számú melléklet a 149/Eln.1945 rendelethez.
- Ideiglenes Határőrizeti Utasítás. Kiadta az Államvédelmi Hatóság Határőrség Parancsnoksága a 0759.700/1952. számú rendelettel. MNL OL HOP XIX-B-10 1954. év 14. sz. doboz VI./ 1-8. tárgykör 2. folyószám.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 19. sz. doboz IV/10., 16., 18. tárgykör 492. folyószám.
 A belügyminiszterhelyettes 1957./3. sz. parancsa. „Tárgy: Fegyverhasználati jog szabályozása.”
- MNL OL HOP XIX-B-10 1952. év 13. sz. doboz IV/1,3,4,5. tárgykör 5. folyószám. „ÁVH. Határőrség Parancsnokának utasítása az 1-5. határőrkerület parancsnokai és politikai osztályvezetői részére” 1952. szeptember 21.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1952. év 23. sz. doboz IV/16.,18.,19. tárgykör 775. folyószám.
 „Tárgy: Intézkedés a jogtalan fegyverhasználat megszüntetésére.”
- MNL OL HOP XIX-B-10 1953. év 15. sz. doboz VI/8-9. tárgykör 163. folyószám. Fontosabb határőrizeti rendeletek gyűjteménye II. ÁVH vezetőjének 013. sz. parancsa. Budapest, 1953. március 12-én.
 „Tárgy: Az ÁVH Határőrség fegyverhasználatának újbóli szabályozása.”
- MNL OL HOP XIX-B-10 1953. év 8. sz. doboz II/3-8. tárgykör 52. folyószám. „Előléptetési javaslat.” Fekete Mihály áv. sor törm.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1953. év 7. sz. doboz I/6-18. tárgykör 233. folyószám. Parancs, 1953. május 9.
 „Tárgy: Vida Barna áv. hór. Kormánykitüntetése.”
- MNL OL HOP XIX-B-10 1955. év 3. sz. doboz I/3. tárgykör 6. folyószám.
 Napi jelentések, 1955. január–március.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 19. sz. doboz 1957. IV/10., 16., 18. tárgykör 498. folyószám. Javaslat a határőrség fegyverhasználat szabályozásának módosítására.